

GYVIEJI ARCHYVAI

Birutė Mackonytė

(1928 05 28 – 1917 07 26)

Eidama 89-uosius metus, liepos 26 dieną anapilin iškeliauo iškilu visuomenės veikėja, žurnalistė, redaktorė, rašytoja, senoji vilniėtė Birutė Mackonytė (1928–2017). B. Mackonytė buvo vieno aktyviausio prieškarinio Vilniaus lietuvių bendruomenės veikėjo ir rašytojo, mūsų kraštiečio Rapolo Mackonio dukra. Ji gimė 1928 m. lenkų okupuotame Vilniuje. Mokėsi Vilniaus 41-ojoje vidurinėje mokykloje, vėliau Vilniaus 2-ojoje valstybinėje mergaičių gimnazijoje. Vilniaus universitete baigusi anglų kalbos ir literatūros studijas (1951), nuėjo tėvelio Rapolo Mackonio – žurnalistu, redaktoriaus – pėdomis. Yra dirbusi Radijo informacijos komitete (1967-1976 m.), buvo žurnalo „Tarybinė moteris“ redaktorė, skyriaus vedėja ir Lietuvos kino studijoje redaktorė. Nuo 1986 metų – laisva kurybinė darbuotoja.

Kartu su B. Škliaru B. Mackonytė parašė detektyvinius kūrinius „Pylis ant smėlio“ (1967 m.), „Tardytojo kryžiažodžiai“ (1968 m.), R. Žarėno slapyvardžiu – „Raudona šviesa“ (1971 m.). Ji yra detektyvinių romanų „Žmonės akvariumuose“ (1977 m.), „Tik vienas žingsnis“ (1982 m.), „Reikalingo žmogaus mįslė“ (1985 m.), „Juodas pakeleivis“ (1988 m.), „Pernykštis sniegas“ (1991 m.), „Išblyškę pardavėjai“ (1993 m.), „Lošimas septyniais laikrodžiais“ (1998 m.),

„Uždengta korta“ (2005 m.) autorė. Taip pat parašė prisiminimų knygą „Laiškai iš jūros“. Prisiminimai publikuoti mėnraštyje „Metai“ (2014 m. lapkričio numeryje). Už apysaką „Lošimas septyniais laikrodžiais“ autorė yra gavusi Lietuvos vidaus reikalų ministerijos premiją ir leidyklos „Baltos lankos“ įkurtą „Gintarinės kilpos“ premiją. Rašytojos kūryba išversta į rusų kalbą.

Įvairiuose periodikos straipsniuose ir kai kuriuose interneto portaluose yra aprašytas jos, kaip rašytojos ir žurnalistės, kūrybinis kelias. Šiame straipsnyje noriu akcentuoti tai, kad B. Mackonytės tėvas yra Rapolas Mackonis, o žinomas tapytojas, menotyrininkas ir literatas Jonas Mackonis (R. Mackonio brolis) – jos dėdė, ir kad Birutė Mackonytė keletą metų paskyrė savo tėvo R. Mackonio literatūrinio palikimo leidybai. Ji – R. Mackonio prisiminimų knygos „Senoji vilniečių karta“ (1999 m.), R. Mackonio memuarų „Amžiaus liudininko užrašai“ (2001 m.) sudarytoja. „Kas domisi senąja Vilniaus istorija, tiesiog privalo šias dvi knygas perskaityti. Tėvas parašė ir daug grožinių kūrinių, bet juos leido tarpukariu, o atkūrus nepriklausomybę jie iki šiol laukia perleidimo“, – viename interviu sakė B.

Mackonytė. (Noru priminti, kad Varėnos viešosios bibliotekos Bibliografijos, informacijos ir kraštotyros skyriuje saugomos Rapolo Mackonio (Mackevičiaus) knygos, išleistos tarpukariu: drama „Sulaukė“ (1926), dviejų tomų romanas „Pilkieji didvyriai“ (1929-30), apysaka „Kapinės“ (1936), apysaka „Sunkus kelias“ ir kt.).

Rapolas Mackonis (iki 1940 metų – Mackevičius) gimė 1900 m. lapkričio 16 d. Kaniavos valsčiaus Pažuo- lės kaime. 1913 m. baigė Slučajaus rusišką pradžios mokyklą, 1915 – Kalesninkų dviklasės, aišku, irgi rusiškos IV skyrių. 1918 m. pėsčiomis atėjęs iš Pažuo- lės kaimo į sostinę, jis 1924 m. baigė Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnaziją. Dauguma baigusių gimnaziją keliaudavo į nepriklausomą Lietuvą. Tačiau R. Mackonis liko lenkų okupuotame Vilniuje ir 1926 m. pradžioje tapo žurnalistu – „Vilniaus aido“ bendradarbiu. Daug dirbdamas „Vilniaus aide“, vėliau „Kelio“, „Vilniaus rytojaus“ ir kituose Vilniaus lietuvių leidiniuose, taip pat rašydamas nepriklausomos Lietuvos, ukrainiečių, baltarusių, lenkų, vokiečių spaudei, jis spėdavo laisvo klausytojo teisėmis studijuoti Vilniaus universitete, rašyti apsakas, dramos veikalus ir dar akty-

viai dalyvauti Lietuvos mokslo draugijos, Vilniaus lietuvių meno ir literatūros draugijos, Vilniaus studentų sąjungos bei dar kelių visuomeninių organizacijų valdybų darbe. Lenkų okupuotame Vilniuje Rapolas Mackonis buvo produktyviausias lietuvių rašytojas. R. Mackonis aistringai žodžiu, drąsiai mintim pelnė tūkstančių savo skaitytojų pagarbą ir dėkingumą, kurių pėdsakai dar ir šiandien gyvi vyresniųjų atmintyje.

2003 m. Varėnos rajono savivaldybės viešojoje bibliotekoje Varėnos krašto skaitytojų auditorijai buvo pristatytos kraštiečių brolių, gimusių ir augusių Pažuo- lės kaime, Rapolo ir Jono Mackonių knygos. Jas pristatė, apie autorius, jų kūrybą ir veiklos kelią pasakojo R. Mackonio dukra rašytoja Birutė Mackonytė. R. Mackonio atsiminimų knygoje „Amžiaus liudininko užrašai“ – skurdi vaikystė XX a. pradžios Dzūkijos kaime, sunkūs mokslo metai, atkaklios grumtynės dėl lietuvių sudėtingomis okupacijos sąlygomis prieškarinio Vilniuje, mirtininkų stovyklos fašistinėje Vokietijoje. Čia daug įdomios ir vertingos informacijos apie lietuvių to meto gyvenimą, ypač spaudos leidinius, savitos politinių įvykių interpretacijos. Jaunesniojo brolio dai-

Birutė Mackonytė Varėnos viešojoje bibliotekoje 2003 m. (nuotrauka iš „XXI amžius“)

lininko, humanitarinių mokslų daktaro prof. J. Mackonio atsiminimų knyga „Boružės odisėjos“ – meninis dokumentas, atskleidžiantis tiek jo paties, tiek sutiktų žmonių gyvenimo peripetijas, kalbantis apie išlikimo pokario ir sovietmečio laikotarpiu galimybę bei teisę būti savimi. Apibūdindama tėvo ir dėdės kūrybą, apibendrino, kad visa tai, ką jie parašė, yra tikrasis, neišgalvotas ir neidealizuojamas

jų gyvento laikotarpio Lietuvos vaizdas.

Birutė Mackonytė domėjosi netgi mūsų, bibliotekiniukų, kukliais straipsniais rajoninėje spaudoje apie jos tėvą Rapolą Mackonį. Nebuvo išdidai, skambino mums, dėkojo už jos tėvelio pagerbimą ir jo kūrybos prisiminimą.

Laimutė CIBULSKIENĖ
Varėnos viešosios bibliotekos bibliografe

Alytaus apskr. NKVD skyrius 1941 m. birželio 10 d. areštavo Varėnos miesto mokytoją **Steponą Žibaitį**. Jį su žmona Marijona, namų šeimininke, iškeldino NKVD „operatyvines grupes vyresnysis Vaitiekus Peteška ir du raudonarmiečiai“ (LYA f. K-1, ap. 58, b. P-2114). Iš Užumelnio kaimo (dabar Senoji Varėna) kilęs V. Peteška apie sutuoktinių iškeldinimą raportavo Valstybės saugumo Operatyvinės trijų (!) viršininkui. Vaikų Žibaičiai neturėjo.

S. Žibaitis gimęs 1904 m. Šiaulių apskr. Gruzdžių valsč. Rakandžių kaime. 1920 metais įstojo į Šiaulių mokytojų seminariją, kurią baigė 1924 m. Dirbęs Rokančiuose (Alytaus r.), vėliau Nedzingėje. Šaulys mokytojas (tik šaulių dokumentuose kai kur klaidingai Pranu vadintas) buvo nuo Nedzingės š. būrio 1926 m. rudenį atsiskyrusio Meškučių (Alytaus r.) š. būrio valdybos pirmininkas. Nuo 1929 m. rugpjūčio 25 d. – Nedzingės š. būrio valdybos pirmininkas. Vėliau buvo šio būrio išdininkas ir kitoks aktyvistas: spaudos talkos vykdytojas, šaulių namų statybos komisijos narys, būrio tarybos vicepirmininkas, 1939 m. kovo 19 d. įsisteigusios Ne-

Mokytojai – bolševizmo aukos

dzingės šaulių kuopos tarybos vicepirmininkas, o 1940 m. sausio 21 d. išrinktas Merkinės šaulių kuopos, kuriai priklausė ir Nedzingės būrys, tarybos nariu. 1940 m. birželio 3-12 d. lavinosi kariuomenėje netarnavusių šaulių mokymosi ir kliūčių ardymo kursuose.

Nuo 1939 m. gruodžio 1 d. Merkinės m-los Nr. 1 vedėju dirbęs S. Žibaitis 1940 m. rugsėjo 1 d. paskirtas Nemunaičio valsč. Kristapiškio pradinės mokyklos vedėju. Paties prašymu nuo lapkričio 1 d. perkeltas į Varėną. Mat švietimo liaudies komisaro A. Venclovos 1940 m. spalio 25 d. įsakymu į Varėną laisvai samdomo mokytoju buvo paskirtas 1939 m. Kaišiadorių gimnaziją baigęs ir pedagoginio darbo patyrimo neturėjęs Henrikas Martusas. Todėl Alytaus apskr. pradinė mokyklų inspekcija, patenkindama S. Žibaičio prašymą, mokytojus sukeitė: pastarąjį paskyrė į Varėną, o H. Martusą – į Kristapiškį.

Pasak NKVD dokumentų apie S. Žibaitį, „tardymas dėl jo bylos nebuvo baigtas dėl prasidėjusių karo veiks- mų.“ Nuo žmonos atskirtas

suimtas nuvežtas į Jercevo geležinkelio stotį Archangelsko srityje, į ten buvusį lagerį – Kargopollagą, kur dirbo miško paruošose. Darbo kategorija – „vidutinis fizinis darbas.“

Ypatingasis pasitarimas 1943 m. gegužės 29 d. S. Žibaitį nuteisė 8 metams lagerio (pagal RTFSR BK 58 str. 13 p.), bausmę skaitant nuo 1941 m. birželio 10 d. Bausmė baigėsi 1949 m. kovo 19 d. ir anot TSRS MGB „A“ skyriaus 1948 m. gruodžio 29 d. rašto kalnys turėjo būti ištremtas į Novosibirsko sritį. Į šios srities Vengerovo r. Ust Lamensk kaimą tremtinys atvyko 1949 m. gegužės 13 d.

Iš Ust Lamensk S. Žibaitis 1955 m. rugsėjo 17 d. kreipėsi į TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininką K. Vorosilovą, prašydamas paleisti iš tremties ir panaikinti teistumą. Rašė, kad sukūręs šeimą ir turįs 5 metų dukrelę (matyt, buvo vedęs kitą moterį). Dėl to paties 1956 m. sausio 23 d. tremtinys kreipėsi ir į TSRS Valstybės saugumo komitetą. Pagaliau LTSR Aukščiausiojo teismo Teisminė kolegija 1956 m. rugsėjo 11 d. ryžosi Ypatingo-

jo pasitarimo 1943 05 29 nutarimą atšaukti ir birželio 1 d. tremtinį iš specpagyven- dinimo paleisti. Su šiuo sprendimu S. Žibaitis supažindintas 1956 m. spalio 19 d. Į Lietuvą tremtinys grįžo tik 1990 m.

„Lietuvos gyventojų genocido“ t. I, A-Z (1999 m.), p. 944 minimos neva tremtyje gimusios dvi S. Žibaičio dukterys: Liudmila Škurko, g. 1946 m., ir Valentina Škurko, g. 1947 m., tačiau jų tėvas ne Steponas, o Ivanas! Galbūt jos buvo Žibaičio produktos?..

Marijona Vaitkevičiūtė-Žibaitienė gimusi 1919 m. Merkinės valsč. Kudrėnų kaime. Steponas ir Marijona susituokė 1936 m. Tais metais M. Žibaitienė įstojo į Nedzingės šaulių būrį. Ji, gyvenusi Rokančiuose, 1938 m. rudenį buvo išrinkta į š. būrio moterų skyriaus revizijos komisiją ir XIX šaulių rinktinės įsakymu ėjo skyriaus vadės pareigas. Ištremta moteris gyveno Altajaus krašte, Slavgorodo mieste. Su kitomis moterimis 1947 m. bėgo į Lietuvą, tačiau greičiausiai buvo sugauta ir apie tolesnį tremtinės likimą žinome tik tiek, kad į Lietuvą ji grįžo 1976

m. Saugumietis V. Peteška po karo dirbo Varėnos valsčiuje ir išvykos į kaimą metu vieną rudenį partizanų nukautas. Į laidotuves Varėnos I kapinėse buvome nuvesti ir mes, pulkas mokyklos mokinių. Aktyvistas į amžinybę palydėtas trimis šautuvų salvėmis. Ir šiandien akyse stovi vaizdas, kai prie duobės karstą atiden- gus, prie jo pripuolė kokių 8 ar 9 metų berniukštis, sersers sūnus, ir delnais apglėbęs numirėlio veidą ėmė jį bučiuoti... Vis tik kraupu, visas politikas velniop pasiuntus!

***

V. Abromaitis mokyklų apžvalgoje „Šaknys“ rašė, kad 1941 m. birželio mėn. buvo išvežtas ir „Valkininkų progimnazijos direktorius Leonas Skunskis su šeima.“ Tačiau pasak leidinio „Lietuvos gyventojų genocidas“ t. I, R-Z (Vilnius, 1999), p. 748-749, 1941 m. birželio 13 d. suimtas ir į Oneglą išvežtas Valkininkų policininkas Leonas Skunskis; 1942 m. kovo 29 d. jis ten mirė. Žmona Barbora Skunskienė bei dukrelės Margarita ir Julija nuvežtos į Altajaus

kraštą, į Rodino gyvenvietę. Visos trys tremtinės 1947 m. išbėgo į Lietuvą. Deja, Ypatingajame archyve nėra L. Skunskio bylos. Jo pavardės nėra ir iš Trakų apskr. išvežtų mokytojų sąrašė (Valkininkai priklausė Trakų apskr. kraštui).

Partizanauti 1947 m. išėjo Kamorūnuose mokytojavęs perlojiškis Stasys Baublys, g. 1928 m., labiau žinomo partizano Adolfo Baublio (slapyvardžiai Merkys, Vytas) jaunesnysis brolis. Septynias gimnazijos klases baigęs S. Baublys (slapyv. Perlas) buvo DLK Vytauto partizanų brigados štabo viršininkas. Varėnos valsčiaus miškų masyve netoli Paručių brigados štabas su išdaviko pagalba 1949 m. lapkričio 10 d. sunaikino emgėbistai (LYA f. 3377, ap. 55, b. 82). Kartu su S. Baubliu žuvo brigados vadas Teofilis Valickas (slapyv. Balys) iš Babriškių, vado adjutantas Jonas Jaruševičius (Papartis ar Puntukas?), varėniškė Sofija (Zosė) Budėnaitė (Ramunė) ir Marytė Česnulevičiūtė (Rugiagėlė) iš Babriškių.

Pabaiga. Pradžia Nr. 24, 27, 28, 33, 37, 38, 40, 41, 44, 46, 55, 57, 61, 63, 66

Vytautas Valentinas ČESNULIS